

LIETUVOS ŽEMĖS ŪKIO UNIVERSITETAS

Kultūrologijos ir filosofijos katedra

Rita Garškaitė

Postmodernizmas

Filosofija. Papildoma mokomoji medžiaga

Akademija

2009

UDK

Rita Garškaitė

Postmodernizmas

Filosofija. Papildoma mokomoji medžiaga

Recenzavo: dr. Rita Urbaitytė

dr. Romualdas Povilaitis

Aprobuota:

Kultūrologijos ir filosofijos katedroje 2009 metų gruodžio 22 d., protokolo Nr. 2.

Kaimo kultūros instituto metodinėje komisijoje 2009 metų gruodžio 29 d., protokolo Nr.15

Kalbą redagavo Laima Jonikienė

Ivadas

Sunkiausia suprasti ir įvertinti dabartį. Postmodernizmas yra dabarties blyksnis...

Filosofijos papildoma mokomoji medžiaga „Postmodernizmas“ yra skirta LŽŪU studentams, studijuojantiems filosofiją. Tikiuosi, kad mokomoji medžiaga ir auditorinė paskaita apie postmodernizmą daugeliui padės geriau suprasti postmodernizmą, o kai kam jis pasirodys esąs sudėtingesnis reiškinys, nei manė apie jį iki šiol. Ir vienu, ir kitu atveju tikslas būtų pasiektas.

Postmodernizmas

Valdžia (ar tai, kas užima jos vietą) nebetiki universitetu. Iš esmės ji žino, kad šis tėra zona, kurioje laikinai prigludžiama ir akylai prižiūrima ištisa tam tikro amžiaus sulaukusiųjų klasė, ir jai telieka padaryti atranką – o savo elitą ji susiras kitur arba kitaip. Diplomai beverčiai – ir kodėl gi jų nedavus (beje, ji pasiruošusi diplomais apdalyti visus norinčius)? Tačiau kam tada tokia provokuojanti politika? Tam ir tikrai tam, kad energija būtų nukreipta į fiktyvų uždavinį (atranka, darbas, diplomai ir t. t.), į jau mirusį ir pūvantį referentą (...).

(1976 metų gegužė)

Studentų nepasitenkinimui darbo negarantuojančiais diplomais prilygsta dėstytojus apėmęs nepasitenkinimas. Jis labiau paslėptas ir klastingesnis negu tradicinis nerimas dėl nesėkmės ar beverčių diplomų. Sunku pakęsti nuo visų pavojų apdraustą diplomą, kurio turinyje nebeliko žinojimo ir atrankos peripetijų. Be to, tam, kad bent jau įvyktų kažkas panašaus į „tikrus“ dalykus, ji turi komplikuoti arba naudoti alibi, kai už darbo simuliacrą įteikiamas diplomo simuliacras, arba tam tikra agresijos (dėstytojas samdomas skaityti paskaitas arba su juo elgiamasi kaip su automatiniu [žinių] distributoriumi) ar priešiško forma. Tačiau tai nepasiekia tikslo (...).

(1977 metų gegužė)

Taip rašė Ž. Bodiljaras (*Jean Baudrillard*) – vienas iškiliausių šiuolaikinių prancūzų filosofų, suformulavęs pagrindinius postmodernios epochos mąstymo bruožus.

Kas yra postmodernizmas? Kas būdinga postmoderniai epochai? Kada ji prasidėjo? Atsakyti į šiuos klausimus nėra paprasta. Teigiama, kad postmodernizmas yra *kultūros tendencija*,

dabartinio dvasinio gyvenimo specifinė orientacija, atspindinti fundamentalių idėjų ir tikėjimų krizę. Jis keičia modernizmo epochą. Daug autorių – net ir tie, kuriuos kritikai priskiria postmodernistams, – skeptiškai vertina terminą „postmodernizmas“, laikydami jį neapibrėžtu arba neturinčiu turinio.

Post... [lot. *post* – po, už, vėliau] yra sudurtinių žodžių dalis, reiškianti po, tolesnis, vėlesnis, už. Tarptautinių žodžių žodyne rašoma: modernus [pranc. *moderne* – naujausias, šiuolaikinis]; 1) atitinkantis šių dienų reikalavimus ir skonį; 2) atitinkantis naujausius technikos laimėjimus. Tačiau sąvokų „modernizmas“ ir „postmodernizmas“ turiniai yra talpesni. Postmodernizmo atstovas Ž. F. Lijotaras (*Lyotard Jean-Francois*) akcentuoja, kad postmodernizmas išsiskleidžia ne *po* ir ne *prieš* modernizmą, bet *jame*.

Kai kurių mokslininkų nuomone, modernizmas atitinka Naujuosius laikus, t. y. XVII–XVIII amžius. JAV modernizmo atsiradimas nukeliamas į 1830 metus. Pasak prancūzų filosofo M. Fuko (*Michel Foucault*), modernizmo epocha prasidėjo XVIII–XIX amžių sandūroje ir tęsėsi iki 1950 metų. Kiti mokslininkai mano, kad nurodyti tikslią datą nėra svarbu. Svarbu tai, kad modernizmas ir postmodernizmas išreiškia idėjų krizės epochas, laiką, kai keičiasi vertybės, nuostatos, gyvenimo būdas. Nauji motyvai įsitvirtina skirtingų kraštų kultūroje ne vienu metu.

Terminai „modernizmas“ ir „postmodernizmas“ filosofijoje žymi atskiras epochas, skirtingas paradigmas. A. Jokubaitis rašo, kad „*XVIII amžiaus pabaigoje ir XIX amžiaus pradžioje gimė nauja – postmodernaus filosofavimo paradigma. (...) Neįmanoma įrodyti, kad mes gyvename postmodernizmo laikais. Istorija tyli ir negali padėti išspręsti mūsų teorinių ginčų apie jos raidos etapus*“. Jis siūlo laikytis plačiojo požiūrio į postmodernizmą ir modernybės laikų filosofinėms tendencijoms oponavusius K. Marksą, S. Kierkegardą, F. Nyčę, L. Vitgenštainą, K. Poperį ir kt. taip pat priskirti prie postmodernistų.

Sunku nepasiklysti nuomonių ir siūlymų „džiunglėse“...

Tiesioginę ar netiesioginę įtaką postmodernizmui kaip kultūros tendencijai darė daug XIX–XX amžiaus filosofinių koncepcijų: R. Barto „semiologija“, F. Nyčės „imoralizmas“, vėlyvojo M. Haidegerio „metafizikos dekonstrukcija“, M. Fuko „diskurso teorija ir valdžios geneologija“, L. Vitgenštaino „kalbinis žaidimas“, P. Fajerabendo „metodologinis anarchizmas“, Ž. Deridos „dekonstrukcija“, Ž. Delezos ir F. Gvatario „šizoanalizė“ ir „rizomatika“, Ž. Lakano psichoanalizė ir kt.

Postmodernizmas yra nukreiptas prieš tris pagrindinius Vakarų europiečių įsitikinimus, kilusius iš klasikinės filosofijos:

- 1) antropocentrizmą (pripažįstamas ypatingas žmogaus vaidmuo, misija pasaulyje);
- 2) logocentrizmą (kai svarbiausiu laikoma logika ir protas);
- 3) grožį kaip absoliutą (įsitikinimas, kad menas kuria tik grožį).

Postmodernizmo pokyčiai vyksta trijose pagrindinėse sferose – socialinėje, estetinėje ir intelektualinėje-teorinėje. Amerikos literatūrologas I. Hasanas (*Ihab Hassan*) rašo: „*Postmodernizmas gali išsiplėsti į dar platesnę problemą: ar jis tėra meninė linkmė, ar kartu ir socialinis fenomenas, galbūt netgi Vakarų humanizmo mutacija. Jeigu taip, tuomet kaip įvairūs šio fenomeno aspektai – psichologiniai, filosofiniai, ekonominiai, politiniai – yra sujungti ar perskirti. Trumpai sakant, ar mes galime suprasti postmodernizmą literatūroje be pastangų suvokti postmodernios visuomenės bruožus (...)*“. Jis siūlo tokią postmodernizmo požymių klasifikaciją:

1. Neapibrėžtumas. Jis pasireiškia visur: ir fizinėje visatos teorijoje, ir literatūrologijoje, ir žmonių gyvenimo stiliuje, mūsų tiksluose, mintyse ir veiksmuose.
2. Fragmentiškumas. Viskas pasaulyje yra daloma ir skaidoma. Todėl mene madingas koliažas, muzikos kūrinių „miksas“, eilėraščiai be pradžios ir pabaigos. Postmodernizmas yra nukreiptas prieš vienovę, totalumą, vidinį ryšį.
3. Dekanonizacija. Plačiausia prasme – tai autoritetų, normų, kanonų, tradicijų neigimas. Viešpatauja kitimas ir ironija. Meno žanrai netenka savo apibrėžties.
4. Paviršutiniškumas, nuasmeninimas. Meno kūriniuose vyrauja neapibrėžti fragmentai, regimybės, netvarūs reiškiniai. „Aš“ ištirpsta stiliuje, kuris jau net ne stilius, nes nepakenčia stabilumo ir dievina kaitą.
5. Neprezentatyvumas. Postmodernizmo meno kūriniuose niekas nieko nepristato, neišreiškia (pvz., epochą, to meto literatūrą), nes kanonai, stilius, tradicijos, autoritetai yra neigiami.
6. Ironija. Ji naudojama kaip įvairovės, netikėtumo, žaismės išraiška.
7. Hibridizacija. Hibridas – tai mišrūnas, atsirandęs pažeidus žanro ribas. Tada suklesti įvairūs eksperimentai, sumaišantys elitinę ir masinę kultūras (pvz., Mocarto muzika Vilniaus viešajame transporte).
8. Karnavalo stiliaus įsigalėjimas. Jis sujungia ironiją, neapibrėžtumą, fragmentiškumą ir t. t.
9. Dalyvavimas. Karnavalą galima pajusti tik dalyvaujant jame. Postmodernizmas viską palieka atvirą. Literatūroje vyrauja nebaigto siužeto kūriniai, kad skaitytojas galėtų pats pabaigti kūrinį, mene – performansai, spektakliuose žiūrovai tampa aktoriais.
10. Konstruktyvizmas. Tai reiškia, kad pasaulio modeliai, gyvenimo stilius, politinė veikla yra konstruojami.
11. Imanentiškumas (imanentinis – vidinis, ne išorinių veiksnių sukeltas). Jis išryškėja dėl proto gebėjimo išreikšti save simboliais. Pasaulis pilnas simbolių, mes su tikrove (realybe) nebesusitinkame.

Šių postmodernizmo principų išvardijimas jau yra nekorektiškas, nes reiškia bandymą sustabdyti procesą, rasti jo esminius bruožus. Tai atima iš postmodernizmo jo neapibrėžtumą, fragmentiškumą ir ironiją. Postmodernizmas netelpa į konkrečią schemą, nes jo paskirtis – panaikinti bet kokias schemas.

Ž. Bodrijaras teigia, kad pasaulis jau pasikeitė, bet žmonės to nepastebi, nes gyvena iliuzijų nelaisvėje ir tiki naratyvais. Žmonės gamina daiktus, ženklus, įvykius, kurie jau yra praradę savo turinį, prasmę, vertę. Kalbėdamas apie postmoderno situacijos bruožus, Ž. Bodrijaras vartoja žodį „simuliacija“. „*Simuliuoti – reiškia apsimesti, kad turi tai, ko neturi*“. Pasaulis apsimeta, kad jį valdo idėjos, prasmės, siužetai, nors tai jau seniai prarado savo reikšmę. Vertybės nuvertėjo, įvykiai prarado vienareikšmiškumą. Moderniajam mąstymui būdinga gėrio ir blogio, tiesos ir netiesos, grožio ir bjaurumo poliarizacija postmodernizmo kultūroje praranda prasmę. Politikoje persipina „kairieji“ su „dešiniaisiais“, masinės informacijos priemonėse neįmanoma atskirti melo nuo tiesos, valstybė klesti, o valdžioje – nusikaltėliai ir pan.

Klasikinėje kultūroje vyravo tokios vertybės kaip brandumas, atsakomybė, normalumas, sveikata, veiklumas, aiškumas, sąmoningumas, suverenumas ir t. t. Postmodernizme iškeliami infantilumas, nesveikumas, anomalija, nesąmoningumas, nežemiškumas, neužbaigtumas, nesavarankiškumas, iliuzija ir t. t. Vertybių kaita ir simbiozė matoma visose gyvenimo srityse (pvz., etninių, seksualinių mažumų judėjimai). „*Viskas seksualu. Viskas politiška. Viskas estetiška. Vienu metu*“. Postmodernizmo kultūroje nuolat stiprėja iliuzinio pasaulio, regimybės ir netikrumo vaidmuo. Slinktį tokio pasaulio link pavaizdavo F. Nyčė (*Friedrich Nizche*) veikale „Kaip „tikrasis pasaulis“ pagaliau tapo pasaka“.

KAIP „TIKRASIS PASAULIS“ PAGALIAU TAPO PASAKA

Vienos klaidos istorija

1. Tikrasis pasaulis, pasiekiamas išminčiui, šventajam, dorybingajam, – jis jame gyvena, jis yra tas pasaulis.

(Seniausias idėjos pavidalas, santykiškai protingas, paprastas, įtikinantis. Sakinio „aš, Platonas, esu tiesa“ parafrazė.)

2. Tikrasis pasaulis, nepasiekiamas dabar, tačiau pažadėtas išminčiui, šventajam, dorybingajam („atgailaujančiam nusidėjėliui“).

(Idėjos pažanga: ji tampa subtilesnė, lemtingesnė, platesnė, – ji tampa moterimi, ji tampa krikščioniška...)

3. Tikrasis pasaulis, nepasiekiamas, neįrodomas, nežadamas, tačiau jis yra paguoda, įpareigojimas, imperatyvas vien jau dėl to, kad mažomas.

(Iš esmės sena saulė, tačiau šviečianti pro miglą ir skepsį; idėja, tapusi sublimuota, išblyškusi, šiaurietiška, kenigsbergiška.)

4. Tikrasis pasaulis – nepasiekiamas? Šiaip ar taip, dar nepasiektas. O jei nepasiektas, tai ir n e p a ž i n t a s. Vadinasi, ir nepaguodžiantis, neišganantis, neįpareigojantis: kam mus gali įpareigoti tai, kas nepažinta?..

(Dulsvas rytas. Pirmas proto žiovulys. Pozityvizmo gaidgystė.)

5. „Tikrasis pasaulis“ – idėja, jau niekam nenaudinga, net neįpareigojanti, – nenaudinga, tapusi nereikalinga idėja, v a d i n a s i, atmesta idėja, pašalinkime ją!

(Šviesi diena; pusryčiai, *bon sens* (pranc. – *sveikas protas*) ir linksmybės sugrįžimas; susigėdęs ir nuraudęs Platonas; visų laisvų dvasių šurmulyš.)

6. Mes pašalinome tikrąjį pasaulį: koks pasaulis mums liko? Galbūt regimasis?.. Bet ne! Kartu su tikruoju pasauliu mes pašalinome ir regimąjį!

(Vidudienis; trumpiausio šešėlio akimirka; ilgiausiai egzistavusios klaidos pabaiga; žmonijos apogėjus; INCIPIT ZARATHUSTRA (lot. – *Zaratustra pradeda (kalbėti)*.)

Nyčė F. Rinktiniai raštai. – Vilnius: Mintis, 1991.

Išsamiau su postmodernizmu susipažinsite perskaitę nurodytą literatūrą ir atlikę savarankiško darbo užduotis.

Savarankiško darbo užduotys

Perskaityti J. Baudrillard „Simuliakrai ir simuliacija“ 7–54 psl., paaiškinti:

1. Simuliakro samprata. Regimybės ir simuliakro santykis.
2. Hipertikrovės samprata. Kas jai būdinga?
3. Paaiškinkite sąvoką „tikrovės dykuma“.
4. Tikrovės ir hipertikrovės santykis. Tikrovės ir įsivaizduojamybės santykis.
5. Disimuliacija ir simuliacija – santykis, bruožai.
6. Kaip pasireiškia simuliacija medicinoje, kariuomenėje, religijoje, moksle?
7. Paaiškinkite simuliacijos ir reprezentacijos skirtumą. Pakomentuokite J. Baudrillard teiginį „Ženklas gali nurodyti į prasmės gelmes, ženklas gali būti iškeistas į prasmę“.
8. Etnologijos mokslo pavyzdžiu paaiškinkite J. Baudrillard teiginį „Mokslas vis labiau tolsta nuo savo objekto, kol galės visiškai be jo apsieiti“.
9. Paaiškinkite J. Baudrillard teiginį „Dirbtinai prikeltime tikrovės pavidalu pasaulyje, kuriame klesti simuliacija, tiesa virsta haliucinacija, šantažuojama tikrovė, nužudoma ir isteriškai (istoriškai) vėl tyrinėjama kiekviena simbolinė forma“.
10. Paaiškinkite J. Baudrillard teiginį „Disneilendas yra tobulas modelis, kuriame susipina visų laipsnių simuliakrai“.
11. Paaiškinkite, kodėl įmanomos visos, net pačios prieštaringiausios politinio įvykio interpretacijos.
12. Pavyzdžiu iš politinio gyvenimo paaiškinkite J. Baudrillard teiginį „Faktai (...) gimsta modelių sankirtoje (...). Tarp jų įvyksta trumpas sujungimas, nebegalima atskirti, kur vienas, o kur kitas“.
13. Valdžios simuliacijos bruožai.
14. Kaip vyksta tikrovės produkavimas ir reprodukavimas?
15. Paaiškinkite J. Baudrillard terminą „darbo magija“.
16. Kas yra „hiperrealistinis socialumas“?
17. Valstybės, valdžios, šeimos, žinojimo diskurso cirkuliarumas.
18. Emanuojančios valdžios ir reprezentuojančios valdžios sampratos.
19. Paaiškinkite „planetinės kontrolės modelį“.

Perskaityti:

1. F. Jameson „Postmodernizmas ir vartotojų visuomenė“ (Kn. Miestelėnai. Miestas ir postmodernioji kultūra. 55–71 psl.);
2. J. F. Lyotard „Pastaba apie „post-“ reikšmę“ (Kn. Miestelėnai. Miestas ir postmodernioji kultūra. 45–48 psl.);
3. I. Hassan „Link postmodernizmo sąvokos“ (Kn. Miestelėnai. Miestas ir postmodernioji kultūra. 33–44 psl.);
4. H. Kung „Trylika tezių“ (Kn. Miestelėnai. Miestas ir postmodernioji kultūra. 84–96 psl.).

Paiškinti:

1. Paiškinkite modernizmo ir postmodernizmo skirtumus.
2. Paiškinkite vieną iš reišmingiausių, pasak F. Jameson, postmodernizmo bruožų – pastišą (realybės transformaciją į atvaizdus).
3. Paiškinkite postmodernizmo bruožą „tekstualumą“, pasmerkimą gyventi amžinoje dabartyje (laiko skaidymą į begalinių dabarčių seriją).
4. Paiškinkite, kaip pasireiškia „istorijos jausmo išnykimas“ postmodernizme.
5. Koks postmodernizmo ir vartotojų visuomenės santykis?
6. Apibūdinkite H. Kungo nurodytus postmoderno požymius.

Perskaityti Z. Bauman „Globalizacija: pasekmės žmogui“ 67–86 ir 119–155 psl. ir paiškinti:

1. Apibūdinkite Le Corbusier „spindulingojo miesto“ viziją.
2. Kokios pagrindinės šiuolaikinio megapolio išgyvenimo strategijos?
3. Apibūdinkite Panoptikoną.
4. Kas yra Sinoptikonas?
5. Kokie Panoptikono ir Sinoptikono skirtumai?
6. Ką reiškia „būti vartotoju vartotojų visuomenėje“?
7. Kuo skiriasi vartotojas modernioje ir postmodernioje visuomenėje?
8. Paiškinkite teiginį „Pasirinkimas rinktis neatrodo esąs pasirinkimas“.
9. „Kiekvienam gali būti primestas vartotojo režimas; kiekvienas gali norėti būti vartotojas ir atsiduoti tokios gyvensenos teikiamoms galimybėms. Tačiau ne kiekvienas gali būti vartotojas“. Kodėl?
10. Koks yra „gundymo strategijos“ tikslas?

11. „Šiuo metu galimybė keliauti po pasaulį tapo svarbiausiu iš veiksnių, lemiančių susisluoksniavimą“. Apie kokį susisluoksniavimą kalba Z. Bauman?
12. Palyginkite „*turistus*“ ir „*bastūnus*“.
13. Kodėl vartotojų santykis su pasauliu iš esmės yra *estetinis*?

Literatūra:

1. Baudrillard J. Simuliakrai ir simuliacija. – Vilnius: Baltos lankos, 2002.
2. Bauman Z. Globalizacija: pasekmės žmogui. – Vilnius: Strofa, 2002.
3. Foucault M. Disciplinuoti ir bausti: Kalėjimo gimimas. – Vilnius: Baltos lankos, 1998.
4. Jakušvaitė I. ir kt. Filosofija. Mokomoji knyga. – Kaunas: KMU leidykla, 2007.
5. Jokubaitis A. Postmodernizmas ir konservatizmas. – Kaunas, 1997.
6. Miestelėnai. Miestas ir postmodernioji kultūra. – Vilnius: Taura, 1995.
7. Šiuolaikinė filosofija: globalizacijos amžius. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.